

ULUSLARARASI SENDİKAL HAREKETE İLİŞKİN HETEROSEKSÜEL-HEGEMONİK BİR SÖYLEM SORGULAMASI

Ceyhan GÜLER
Uludağ Üniversitesi

Özet: Toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili tartışmaların çoğunlukla heteronormatif anlayış çerçevesinde yoğunlaşması, “queer kuram” başta olmak üzere literatürde sıklıkla değinilen konulardandır. Bu tartışmalar doğrultusunda ikili cinsiyet rejimi dışında, LGBTİ’leri de içine alacak şekilde bir farkındalığın inşa edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Aksi durumun heteroseksüel bir hegemonyayı kuvvetlendirerek, ikili cinsiyet rejimini güçlendireceği dile getirilmektedir. Cinsel yönelime ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadele alanlarının sendikal hareket açısından da son derece önemli konular olduğu dikkate alındığında bahsedilen tartışmalara ilişkin saptamaların sendikal örgütler nezdinde ne ölçüde görünür kılınabildiği de üzerinde durulması gereken başlıklar arasındadır. Sendikal hareket içinde işçi sınıfı mücadelesinin bütüncül bir örgütlülük zemininde oluşturulabilmesi için cinsel yönelime ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadele stratejilerine nasıl bir yaklaşımın hâkim olduğu son derece önemlidir. Bu çalışmada yukarıda değinilen başlıklar doğrultusunda “queer kuram” ve LGBTİ hareketi içinde gerçekleştirilen diğer tartışmalardan yola çıkarak, uluslararası sendikal hareketin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine yaklaşımı, söylemler ve eylemler bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Uluslararası sendikal örgütlerin tüzük, bildirge, yayın veya faaliyetlerinin incelenmesi yoluyla uluslararası sendikal hareket içinde konuyla ilgili hâkim dilin görünür kılınması hedeflenmektedir. Çalışmada, uluslararası emek hareketinde kadın erkek eşitliğinin ötesinde LGBTİ hareketin yeri ve önemi sorgulanırken, mevcut düzenlemelerin ve söylemlerin bütün cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerini ne ölçüde kapsadığı tartışılmaya çalışılacaktır.

185

Anahtar Kelimeler: Cinsel Yönelim, Cinsiyet Kimliği, Heteronormativite, Uluslararası Sendikal Hareket.

A Heterosexual - Hegemonic Discourse Inquiry With Reference to International Trade Union Movement

Abstract: Mostly concentrate on heteronormativity in the discussions about gender equality notably “queer theory” is one of the issues frequently mentioned in the literature. In accordance with these discussions, it is emphasized except binary gender regime but including LGBTI an awareness should be built. It is verbalized the contrary situation will strengthen heterosexual hegemony then binary gender regime. When it is considered that fighting against discrimination based on sexual orientation and gender identity are extremely important issues for trade union movement, determination about these discussions what extent could be made visible by union trade is among worth-stressing titles, too. It is extremely important to be created the organized struggle of working class in trade union movement that what the approach dominate the strategies of discrimination based on sexual orientation and gender identity. In this study by looking at other discussions in LGBTI movement and “queer theory”, the attitude of international trade union movement to sexual orientation and gender identity will be evaluated within the context

of discourse and actions. By analyzing constitutions, declarations, publishing or activities aims making visible the dominant discourse of international trade union movement on this subject. In the study it will be discussed, beyond the equality of woman and man in international labor movement, current regulations and statements what extent cover sexual orientation and gender identity while the position and importance of LGBTI movement is questioned.

Key Words: Sexual Orientation, Gender Identity, Heteronormativity, International Trade Union Movement.

GİRİŞ

Sendikal hareketin, işçi sınıfı mücadelesini daha birleştirici ve kapsayıcı bir zemine taşımak için yeni politikalar ve stratejiler oluşturması gerekliliği son dönemde gerçekleştirilen sendikal kriz tartışmalarında sıklıkla dile getirilen unsurlar arasındadır. Sendikal mücadelenin bütün dezavantajlı kesimleri ve güvencesizleri de kapsayacak şekilde yürütülmesi hem sendikal hareketin içinde bulunduğu krize cevap verebilmesi açısından hem de sınıf dayanışmasının ve sınıf bilincinin kuvvetlendirilmesi adına son derece önemlidir. Bahsedilen amacın gerçekleştirilmesi belirli sorunlara yönelik sınırlı faaliyetlerin ve kampanyaların ötesinde bir çaba gerektirmektedir. Hey şeyden önce sendikal kültürün ve mücadele ruhunun bu yönde içselleştirilmesi önemli bir husustur. Bu ise ancak eylem ve söylem birliğiyle ilerleme kaydedilebilecek bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu felsefe doğrultusunda daha çoğulcu ve çeşitlilikleri birleştirebilen bir sendikal hareketin sağlanabilmesi adına ortaya konulacak tartışmalar son derece önemlidir.

186 | Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen niyet doğrultusunda sendikal hareket içinde yer verilen eşitlik ilkesi ve ayrımcılıkla mücadele zemininin ne ölçüde birleştirici ve kapsayıcı olduğu sorgulanmaya çalışılmıştır. Bahsedilen sorgulama temelinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadeleye uluslararası sendikaların tüzük ve belgelerinde yer verilme sıklığı irdelenmiştir. Uluslararası sendikal yapıların cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet rollerine yükledikleri anlam, ikili cinsiyet rejimine dayalı heteronormatif anlayışı eleştiren queer kuram temelinde ele alınmıştır. Bahsedilen tartışma sürecinde incelenen metinlerde öncelik sendika tüzüklerine verilirken bazı belge ve faaliyetler de değerlendirmeye dahil edilmiştir. Bu kapsamda uluslararası düzeyde faaliyet gösteren üst örgütler olan Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ile Dünya Sendikalar Federasyonu, bölgesel düzeyde faaliyet gösteren Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ve işkolu esasına göre faaliyet gösteren Küresel Sendika Federasyonları incelemeye değer görülmüştür. Belirtilen örgütlerin başta tüzükleri olmak üzere kimi belgeleri ve internet siteleri taranarak bu belgeler içinde ayrımcılıkla mücadele tanımlarının kapsayıcılığı, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin ifadelere rastlanma sıklığı ve cinsiyet eşitliğine yükledikleri anlamın tartışmaya açılması hedeflenmiştir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVEYE İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Uluslararası sendikal hareket içinde heteroseksüel hegemonik bir anlayışı sorgulamayı amaçlayan bu çalışmada, cinselliğe ilişkin temel kavramların incelenmesi ve belirli boyutlarıyla tartışılması konunun anlaşılır kılınması açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bu başlık altında cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet rolü, heteronormativite gibi temel kavramlar tartışılmaya çalışılmış, queer kuram çalışmaya katkı sağlayacağı ölçüde ele alınmıştır.

1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları

Cinselliğe ilişkin tartışmaların çoğunda cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramları üzerinde yoğun bir şekilde durulduğu görülmektedir. Bu kavramlardan *cinsiyet* bireyin biyolojik özelliklerine yoğunlaşırken, sahip olunan genetik, fizyolojik ve biyolojik etkenler doğrultusunda bireyin kadın ve erkek olarak sınıflandırılmasını sağlamaktadır. *Toplumsal cinsiyet* ise bu doğuştan gelen özelliklerin toplum nezdinde nasıl kabul gördüğünü, birçok belirleyici faktör doğrultusunda kadın ve erkeğin toplum içindeki rollerinin ve bu cinslere ait güç ilişkilerinin

nasıl belirlendiğini irdelemektedir. Kısaca belirtmek gerekirse cinsiyet bireye biyolojik özellikleri doğrultusunda yansıyan yapışık bir kavramken, toplumsal cinsiyet, cinsiyetin toplum içindeki rollerinin şekillendirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. (KaosGL, 2013: 5).

Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet her ne kadar ayrı iki kavram gibi irdelense de bu iki ifadenin birbiri ile bağlantısının yadsınamayacağı belirtilmelidir. Biyolojik cinsiyet bir bireyi anatomik olarak kadın ya da erkek şeklinde sınıflarken toplumsal cinsiyet, yukarıda belirtilen özellikleri doğrultusunda toplumun verili bu cinsiyetlere rol ve üstünlük anlamda atfettiklerini ortaya koymaktadır (KaosGL, ts.: 5; KaosGL, 2016: 45-48). Jackson ve Scott eserlerinde cinselliğin toplumsalla ilişkili olduğunu ve cinselliği çağrıştıran ve tanımlayan birçok olgunun sosyo-kültürel kodların uygulanmasıyla birlikte mevcut anlamı içinde görüldüğünü farklı örnekler ve görüşleri aktararak görünür kılmaktadırlar. Ayrıca toplumsal ilişkilerin cinsel olanı tanımlaması noktasındaki etki de eserde bu doğrultuda tartışılmıştır (Jackson-Scott, 2012: 38-39). Bahsedilen tespiti destekler şekilde Judith Butler'in *Cinsiyet Belası* isimli eserinde, cinsel pratik biçimlerinin, toplumsal cinsiyet aracılığıyla heteroseksüelliği daim kılma çabası içinde olduğu savunulmakta ve toplumsal cinsiyetten *erkekler ile kadınlar arasındaki eşitsizliğin cinselleştirilmesinin katılmış hali* olarak bahsedilmektedir (Butler, 2014: 17). Bu da cinselliği belirleyen unsurlardan bir diğeri olan toplumsal cinsiyet rollerini tartışmaya açmaktadır. *Toplumsal cinsiyet rolünü* ise toplumsal cinsiyetin bir parçası olarak ve bireyin kendisini erkek veya kadın sınıflaması içinde tarif etmek adına ortaya koyduğu veya söylediği her şeyi içine alan ve bireylere erkek veya kadın olmalarına göre atanan ve toplumsal kodlar tarafından belirlenen davranış, görev ve roller olarak kavramsallaştırmak mümkündür (KaosGL, 2014b: 8; KaosGL, 2014c: 13-14).

Yukarıda tartışılan iki kavram beraberinde bir parantez açarak belirtmek gerekir ki toplumsal cinsiyet ve cinsiyet tartışmaları her zaman bu denli homojen bir zeminde gerçekleşememektedir. Bireyin cinsiyet kimliğinin¹ doğuştan geldiği varsayılan biyolojik cinsiyeti ile uyumlu olmaması halinde farklı araç ve yöntemlerle bir cinsiyet geçiş süreci de yaşanabilmektedir. Bu doğrultuda bireyin biyolojik cinsiyeti ile toplumsal cinsiyeti arasında hem bir geçiş hem de bir uyum sağlandığı dile getirilmektedir (KaosGL, 2013: 6). Bu bilgi doğrultusunda da bireyi heteroseksüel, eşcinsel veya biseksüel gibi sınıflandırmaların içine doğru çeken ve kişinin gerek duygusal, gerek romantik gerekse cinsel çekim anlamında hangi cinsle yöneldiğini ifade eden *cinsel yönelim* kavramı önem kazanmaktadır (KaosGL, 2014c: 9).

LGBTİ (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transeksüel ve İnterseksüel) hareket içinde önemli tartışmalardan biri de cinsel yönelim ifadesinin kullanımının önemi noktasında ortaya çıkmaktadır. Farklı kesimler tarafından gerek bilinçli gerekse bilinçsiz bir şekilde *cinsel tercih* ifadesine başvurulması, LGBTİ hareket tarafından eleştirilen bir boyuta sahiptir. Cinsel yönelimin bir seçim olmadığı, LGBTİ hareket içinde kabul gören unsurlardandır. LGBTİ bireyler ve örgütler cinsel yönelimin herhangi bir cinsel yaşanmışlığın sonucunda oluşmadığını, ergenlik dönemi itibarıyla ortaya çıktığını, istenilmesi veya kaçınılması halinde eşcinselliğin bireysel çabayla heteroseksüelliğe dönüştürülemeyeceğini dile getirmektedirler. Dolayısıyla eşcinselliğin bir tercih meselesi olmadığı ve bir yönelim olduğu üzerinde ısrarla durulmaktadır (Jagose, 2015: 19-20; KaosGL, 2016: 53).

2. Heteronormativite ve Heteroseksizm

Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tartışmaları doğrultusunda kadınlık ve erkekliliğin norm haline getirilmesi ve bütün toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bu iki cinsiyete göre düzenlenmesi heteronormativite ve ikili cinsiyet rejimini karşımıza çıkarmaktadır. Kısacası bu anlayış çerçevesinde, toplum içinde tüm bireylerin heteroseksüel olduğu kabul edilmektedir. Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak da heteroseksizm ortaya çıkmakta, *normalin dışında* kalanların aşağılanması, ötekileştirilmesi ve dışlanması söz konusu olabilmektedir (KaosGL, 2013: 11).

Biyolojik olanın iktidar eliyle şekillendirilmesi Foucault'un *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde de dile getirilen önemli konulardan birisi olarak görülmektedir. Bu doğrultuda insanın biyolojik

1 Cinsiyet Kimliği: Kişinin biyolojik ve psikolojik cinsiyeti arasındaki uyum algısı (KaosGL, 2014b: 7).

özelliklerinin siyasal stratejinin bir nesnesi haline geldiğinden bahsedilmiştir. Foucault tarafından dile getirilen bu durum, bedenlerin iktidar tarafından eğitimi, disipline edilişi, normalleştirilmesi ve iktidar eliyle kurumsal olarak düzenlemesi ve denetlemesini biyoiktidar temelinde ortaya koymuştur (Foucault, 2007: 103-104; Ojakangas, 2016: 28-29). Dile getirilen bu çıkarımlar ise heteronormativitenin neden toplum içinde hakim anlayış olarak yer edindiğini daha anlaşılır kılmaktadır.

Heteronormatif bakış açısı, toplumun tüm alanını o kadar güçlü bir şekilde çevrelemektedir ki eşcinsel bir birey kendi cinsel yönelimine dair tanımlama ve keşiflerini dahi heteroseksüellik üzerinden kurmaktadır (KaosGL, ts.: 16). Hatta özellikle 1970'li yılların başlarına kadar genel anlamda heteroseksist bakış açısı o denli hakim duruma gelmiştir ki eşcinsellik bir hastalık, duygusal sorun olarak kabul edilmiştir (KaosGL, ts.: 18; KaosGL, 2013: 23-24; KaosGL, 2016: 59). Kısacası heteronormatif yaklaşım beraberinde normun dışında olan tamamen dışlanmakta, dışlanmasa da normal sayılanın yayılması ve yaygınlaşması teşvik edilmektedir (Ojakangas, 2016: 28-29). Dolayısıyla bu başlık altında yapılması gereken tartışmalardan birini de ayrımcılıkla ilgili temel kavramların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği üzerinden okunması oluşturmaktadır.

Doğrudan ayrımcılık ele alındığında, kişinin cinsel yönelimi veya cinsiyet kimliği gerekçeyle diğer kişilere göre haksız muameleyle uğraması söz konusu olmaktadır. Eğer kişi görünürde tarafsız olan bir hüküm veya uygulama nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldıysa bu durum dolaylı ayrımcılığı ortaya çıkarmaktadır (Kaya, 2014: 52-53; KaosGL, 2014b: 7). Dolayısıyla her ne kadar bazı durumlarda açık bir duruş veya ayrımcılık ortaya konulmasa da probleme dair olumlu ya da olumsuz hiçbir tepki gösterilmemesi, o problemin ve problemin mağdurlarının yok sayılmasına neden olmaktadır. (Göregenli, 2009: 11) Bütün bu tartışmalar nedeniyle LGBTİ hareket içinde heteronormatif anlayışa başkaldırı ve bu anlayış tarafından oluşturulan ezberle mücadele önemli bir yer tutmaktadır. LGBTİ hareket içinde yer alan kimi örgütler tarafından yapılan açıklamalarda, homoseksüelliğin varlığı reddedilirken bu kavramın ancak kendini heteroseksüel sananlar tarafından ve homoseksüel olduklarına inanlar tarafından kabul edilebileceği vurgulanmıştır. Heteroseksüelliğe de benzer şekilde yaklaşımış, bu doğrultuda bütün belirlemelerin iktidar ilişkileri doğrultusunda türetildiği öne sürülmüştür. Bu bakış açısıyla paralel bir şekilde normal olan reddedilirken, bütün rollerin yıkılması gerektiği savunulmuştur (Travelet, 2013: 33-34).

3. İçeri ve Dışarıya Karşı Queer Kuram

Queer İngilizceye Almancada transversal, çapraz kesen anlamına gelen *quer* kelimesinden geçmiştir. Kelimenin Türkçedeki karşılığı ise garip, tuhaf, yamuk anlamına gelmektedir. Teorinin ruhunda normalin dışında oluşu anlamlandırma çabası yer almaktadır. Yoğun olarak 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanan kavramı ilk olarak *Queer Nation* isimli LGBT oluşum sahiplenmiştir (Yardımcı-Güçlü, 2013: 17). Belirtmek gerekir ki queerin herkes tarafından kabul edilen bir tanımı olmamakla birlikte, tüm yaklaşımlarca öne çıkarılan ortak problematiğinin normatif bir zeminde kabul görmüş cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik algularını eleştirme notasında ortaklaştığı görülmekte, heteroseksüellik ile homoseksüellik gibi ikili cinsiyet rejimine dayanan ayrımın keskin sınırlarının queer kuram tarafından darmadağın edildiği ve ezberin bozulmaya çalışıldığı aktarılmaktadır (Jackson-Scott, 2012: 49; Jagose, 2015: 120-121). Biyolojik bir varoluşa ait olduğu iddia edilen cinsiyetin iktidarın işleminde yadsınamaz bir önemi oluşturduğu queer teorisyenler arasında yürütülen önemli tartışma konularındandır. Bu bağlamda ise cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim gibi kavramların sorgulanması gerekliliğinin altı çizilmektedir (Yardımcı-Güçlü, 2013: 18). Queer kuram, sezgisel ve yarı açık bir teori olarak tarif edilmekle birlikte, eşcinsel literatürde yer alan farklı kavramları da ifade edecek şekilde kullanıldığı dile getirilmektedir (Jagose, 2015: 117-119).

Queer teorisyenler ve feminist teori benzer kulvarlarda heteronormatif anlayışı eleştirmesine rağmen, heteroseksüelliğin normlaştırılması ve toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bu durumun bağı noktasında ayrılmışlardır. Ayrıca belirtmek gerekir ki queer bakış sadece cinsel olanla ilişkili sorunları değil hayatın çok geniş bir alanının normallüğünün nasıl dizayn edildiğini sorgulamak-

tadır (Jackson, 2012: 164). Tam da bu noktada queer kuram, normatifin dışında kalanın birleşme noktası olarak işaret edilmiştir. Kimi kesimler tarafından queer, bir kimlik olmaktan ziyade bir kimlik eleştirisi olarak vurgulanmıştır (Jagose, 2015: 155). Queerin sadece cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri ile sınırlanmaması gerektiği, salt LGBTİ'lere ilişkin bir politika oluşturma çabası içinde olunmadığı üzerinde durulan noktalar arasında yer almıştır. Queer kuramcılarının amacının normal oluşturanın dışarıda bıraktıklarına sahip çıkmak değil, bir içeri ve dışarı ayırımını ortadan kaldırmaya çalıştığı yönünde olduğu belirtilmektedir. Queer kuram cinsiyet, toplumsal cinsiyet, eşcinsellik, heteroseksüellik, kadınlık, erkeklik gibi kavramların iktidar ilişkileri çerçevesinde toplumsal, kültürel anlayışlar içinde oluşturulduğunu ve bu normalleştirme çabasına başkaldırının gerektiğini savunur (Yardımcı-Güçlü, 2013: 18). Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi queer teori sadece cinsiyete ilişkin tartışmalarla sınırlı kalmayıp kesişimsel bir düzlem içinde normal olanla başı derde giren sınıf, ırk, etnisite gibi birçok konuyu ele almaktadır (Yardımcı-Güçlü, 2013: 18-19). Dolayısıyla queer teorisyenler, eşitsizliğin unsurlarını tek bir bağlama sıkıştırmak yerine kesişimsel birçok unsurla mücadele ve analizi gerekli görmüşlerdir. Özellikle son dönemlerde queer kuramın ekonomik, politik ve toplumsal anlamda geniş bir çerçevenin içinde düşünülmesi gerekliliği sıklıkla tartışılmaktadır (Cervulle-Roberts, 2015: 153-154).

II. EŞCİNSEL ÖZGÜRLEŞME HAREKETİNDEN QUEER AKTİVİZME LGBTİ MÜCADELESİ

LGBTİ bireylere tanınan birçok hakkın kazanılması, örgütlü mücadelenin önemli izlerini taşımaktadır. Belirtmek gerekir ki eşcinsel hareketin örgütlü mücadelesi tarihsel serüvende çok daha gerilere götürülebilmektedir. Ancak 1960'lı yılların sonuna kadar olan mücadele zemininin çoğunlukla daha içe dönük, baskın anlayış içinde görünmez bir hal alan, yasal baskıları ve cezaları önlemek için çaba harcayan homofil hareket tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir (Jagose, 2015: 35-43; Jeffreys, 2003: 10). Heteronormatif anlayışın sorgulanması ve LGBTİ mücadelesinin yük-selişi anlamında 1960 ve 1970'li yıllardaki feminist ve eşcinsel özgürleşme hareketi son derece önemlidir. Özellikle 1970'li yıllarla birlikte feminist ve eşcinsel özgürleşme hareketi, ataerkil aileyi ve heteroseksüel kurumları eleştirmiş, bahsedilen sürecin gelişmesine katkı sunmuşlardır (Jackson, 2012: 147). Eşcinsel özgürleşme hareketinin 60'lı yıllar ve 70'li yılların başında ortaya çıkması sadece hareketin özgün yapısını değil, bu hareketin o dönemin özgün koşulları doğrultusunda oluşan ve yeni toplumsal hareketler içinde yer alan politik sol felsefeyi taşımasını da sağlamıştır (Jeffreys, 2003: 9).

Eşcinsellerin örgütlü mücadelesinin yayılmasıyla ilgili önemli dönüm noktalarından birini 27 Haziran 1969 tarihinde gerçekleşen Stonewall Ayaklanması oluşturmaktadır. Geniş bir coğrafyada etkili olan bu ayaklanma ile eşcinseller heteronormatif anlayışa ve bu anlayışın eşcinseller üzerinde oluşturduğu yoğun baskıya başkaldırmışlardır (Bayramoğlu, 2011: 387). Stonewall Ayaklanması eşcinsellerin yoğun bir şekilde baskı altında olduğu bir dönemde, katlanılmaz hale gelen bu baskıya gösterilen tepkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Polisler verilen rüşvetler sayesinde ayakta durabilen Stonewall Inn Bar'a, 27 Haziran 1969'da yapılan polis baskını, polise verilen tepkilerin katlanarak büyüdüğü bir ayaklanmaya dönüşmüş ve takibi günlerde gerçekleştirilen yürüyüşlerle birlikte hala devam eden ilk onur yürüyüşünün (Gay Pride/ Christopher Street Day) gerçekleşmesine öncülük etmiştir (Baird, 2004: 25-26; Bayramoğlu, 2011: 387-388; Erol, 2011: 442). Sonrasında yaşanan gelişmelerle eşcinsel hareket çok daha kitlesel, çok daha açık bir mücadelenin ağlarını örmüştür. Stonewall Ayaklanması sayesinde eşcinsel hareket ve eşcinsellerin yaşadığı sorunlar daha görünür hale gelmiş, konuyla ilgili açılan dernek sayılarında gözle görülür artışlar yaşanmış, yine bu Ayaklanmanın oluşturduğu etki sayesinde eşcinsellik 1973 yılında Amerika'da akıl hastalıkları listesinden çıkarılmıştır (Erol, 2011: 442; Jeffreys, 2003: 10). Her şeyden önce eşcinsel özgürleşme hareketi ile birlikte mücadele, dönemin ruhuna uygun bir şekilde politik bir alt yapıyla da desteklenmiş, statükoya meydan okuma ön plana çıkmış ve homofil hareketin benimsediği liberal anlayıştan uzaklaşmıştır (Jagose, 2015: 46-47). Eşcinsel

özgürleşme hareketinin bu şekilde gelişmesinde, Soğuk Savaş Dönemi, gelişen sol politik dalga ve savaş karşıtı hareketlerin önemli etkisi olmuştur. 70'li yılların başında ortaya çıkan bu havayla birlikte Avrupa'da da benzer gelişmeler yaşanmış, eşcinselliği cezalandıran yasalar kaldırılırken, cinsiyet geçişlerini olanaklı hale getiren düzenlemeler oluşturulmuştur (Bayramoğlu, 2011: 389-390; Jagose, 2015: 50). Eşcinsel özgürleşme hareketinin amacı eşcinselliğin herkes tarafından hoş görülen bir durum haline getirilmesinin ötesinde, genel kabul gören toplumsal algının yapılar ve değerler bütününde köklü değişimlere uğratılması olmuştur. Her ne kadar hareket eşcinsel kimlik üzerinde şekillenmiş gibi gözükse de şunu da ayrıca belirtmek gerekir ki biseksüeller, travestiler ve transseksüeller de bu hareket içinde kendilerine yer bulmuş (Jagose, 2015: 56), cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim noktasında verilen mücadele oldukça kapsayıcı ve geniş bir zeminde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kısacası eşcinsel özgürleşme hareketi mücadele alanını heteronormatif anlayışın baskı altına aldığı tüm cinsel gruplarla birlikte, ikili cinsiyet rejiminin ortadan kaldırılması doğrultusunda şekillendirmiştir (Jagose, 2015: 57). Şunu da belirtmek gerekir ki eşcinsel özgürleşme ile queer arasında birçok ortak yön olmasına karşın belki de en çok dikkat çekilmesi gereken ortaklığın toplumsal cinsiyete atfedilen normatif anlamların ortadan kaldırılması olduğudur (Jagose, 2015: 59).

190 | Stonewall Ayaklanmasıyla birlikte oluşan olumlu hava, 1980'lerde AIDS krizinin patlak vermesiyle birlikte tersine dönmeye başlamıştır. AIDS hastalığı toplum nezdinde doğrudan eşcinsellik ile ilişkilendirilmiş, 1970'li yıllarda eşcinsel ilişkilerin ve eşcinselliğin görünürlüğünün artması, hastalığın yayılmasının en önemli nedenleri arasında sayılmıştır. Hatta hastalık bu dönemlerde *GRID-Gay Related Immune Deficiency* başka bir deyişle *Gey vebası* olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Eşcinsel özgürleşme hareketi içinde mücadele veren örgütler, oluşan bu algı nedeniyle mücadele güçlerinin düşeceği noktasında kaygılar yaşamaya başlamışlardır. Sonrasında ise hastalık nedeniyle hayatını kaybeden eşcinsellerin sayısında ciddi artışlar yaşanmasıyla birlikte bu doğrultuda bir mücadele gerekliliği ile yeniden toparlanma ve harekete geçme eğiliminde olmuşlardır. Bu süreç içinde hastalıkla mücadelede ve hastalığın engellenmesine ilişkin araştırmalarda ilerleme kaydedilebilmesi için ayrılan kamu fonlarının artırılması noktasında ve diğer önleyici tedbirlerin geliştirilmesi adına ciddi bir mücadele ortaya konulmuştur. Eşcinsel örgütlerin belirtilen politikaların geliştirilmesi adına dayanışma içinde hareket etmeleri nedeniyle, eşcinsel hareket içinde bir dayanışma kültürünün oluştuğuna dikkat çekilmiştir. Ancak bahsedilen süreçle, 80 ve 90'larda hareketin özellikle 1970'li yıllarda oluşturduğu politik eksenden kopma yaşadığı ve daha içine dönük bir hareket halini aldığı da dile getirilen unsurlar arasındadır (Baird, 2004: 38-42; Bayramoğlu, 2011: 390-394). Bununla birlikte LGBTİ hareketin piyasa ile olan ilişkisi de 80'ler ve 90'larda önemli tartışma konuları olarak gündeme gelmiştir. Bu eleştiriler, LGBTİ bireylerin hem kişisel tüketim alışkanlıkları hem de binlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilen onur yürüyüşlerinin ekonomiye sağladığı katkılar göz önüne alınarak yöneltilmiştir. Gerçekleştirilen onur yürüyüşlerinin ekonomiye milyonlarca dolar kazandırdığından bahsedilmiştir. Ancak bu eleştiriler LGBTİ hareket tarafından kabul edilmezken, piyasa anlayışının kesinlikle siyasi haklar sağlayamayacağı, küresel kapitalist sistemin kendi doğası gereği çeşitliliklere karşı olduğu, dolayısıyla bu tür söylemlerle eşitlik mücadelesi ve ihtiyacının üstünün örtülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda gösterilen eğilim Londrada gerçekleştirilen bir yürüyüşte atılan "Buradayız, queer'iz ve alışverişe gitmiyoruz!" sloganıyla açıkça ifade edilmiştir (Baird, 2004: 40-41). Bu slogandan da hareketle belki de aynı dönemlerde kimi LGBTİ kesimler tarafından kabul edilmeye başlayan queer anlayış, LGBTİ harekete yeni bir soluk katmaya başlamış, 80'ler ve 90'lar boyunca gelişen bu akım, hareket içinde kabul gören dar kimlik politikalarına ve birbirlerinden ayrı duran gruplara karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Queer politikalarıyla lezbiyenlerin, biseksüellerin, transseksüellerin ayrı ayrı saflarda mücadele yürütmesi yerine çok daha kapsayıcı bir mücadele hattının oluşturulması amaçlanmıştır. Queer aktivizminin yayılması ile birlikte LGBTİ hareket içinde kültürel uyumsuzluk eylemlerinin, çok cinsiyetli öpüşme etkinliklerinin, sokak propagandalarının uygulamaya konulduğu görülmüştür (Baird, 2004: 33).

III. ULUSLARARASI METİN VE BELGELERDE LGBTİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Belirtmek gerekir ki önceki başlıkta belirli hatlarıyla detaylandırılmaya çalışılan örgütlü mücadelenin önemli etkisiyle, LGBTİ haklarına ilişkin gelişmeler kaydedilmiştir. Birçok Avrupa ülkesinde LGBTİ haklarıyla ilgili hukuki düzenlemeler yapılmış, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine yönelik ayrımcılığın yasaklandığı mevzuatlar oluşturulmuştur (KaosGL, 2014b: 9-10). Benzer şekilde uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine ilişkin doğrudan veya dolaylı düzenlemeler getirilmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) 111 Nö'lu Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı gibi temel belgelerin yanında, cinsel yönelime ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığa doğrudan atıf yapan Cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılıkla mücadele etmek için [alınacak] önlemler üzerine Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere yönelik CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararı, Parlamenterler Meclisi'nin Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılığa İlişkin 1915(2010) sayılı Tavsiye Kararı, Avrupa Birliği Eşit Muamele Direktifi (2000/78/EC) vb. gibi belgeler de oluşturulmuştur (KaosGL, 2015: 56-58).

Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan belgelerde cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla mücadeleye önem verilmiştir. Bakanlar Komitesinin 31 Mart 2010 tarihinde kabul ettiği CM/Rec (2010)5 nolu tavsiye kararı ile cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadelede alınacak önlemlere ilişkin düzenlemelere gidilmiştir. Bu tavsiye kararının önemli özelliklerinden biri de ayrımcılığın sürekli ve zor biçimlerinden birine değinen ilk belge olmasıdır (AC, 2014: 5-7). Ayrıca Parlamenterler Meclisinin Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılığa İlişkin 1728(2010) sayılı Kararı ile heteroseksüellik, biseksüellik ve homoseksüelliği içeren cinsel yönelimin her bir kişinin ve tüm insanların kimliğinin temel parçası olduğu, cinsiyet kimliğinin her kişinin cinsiyetle ilgili olarak derinden hissettiği içsel ve bireysel tecrübesi sayıldığı, trans kişinin cinsiyet kimliğinin doğumdan verilen cinsiyetine karşılık gelmeyen kimse olduğu belirtilmiştir (AC, 2014: 71).

ILO belgelerinde de LGBTİ bireylerin haklarına yönelik doğrudan düzenlemelere rastlamak mümkündür. ILO'nun 2007 tarihinde "İşyerinde Eşitlik" adlı raporu herkes için eşitlik idealine vurgu yaparken LGBTİ bireylerin hakları üzerinde de durmuştur. Bu belgenin diğer bir önemi LGBTİ bireylerin çalışma yaşamına ilişkin haklarına doğrudan işaret edilen ilk ILO belgesi olmasıdır (KaosGL, 2014a: 14). ILO'nun 2012 yılında başlattığı ve çalışma hayatında hakları, çeşitliliği ve eşitliği cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim doğrultusunda geliştirmeye yönelik "Onur Projesi" konuyla ilgili belirtilmesi gereken önemli çalışmalar arasındadır (ILO, 2016).

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği doğrultusunda gerçekleştirilen birçok olumsuz uygulama ve ayrımcılığa karşı BM tarafından yapılan düzenlemeler de önemli katkı sağlamaktadır. Özellikle 2001 yılında Birleşmiş Milletler uzmanları tarafından yayımlanan ortak bildiriyle lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender topluluklara çağrı yapılmış, LGBTİ aktivistlerden insan hakları ihlallerini kendilerine bildirmeleri istemiştir. Bu, BM'nin LGBTİ bireylerin sorunlarını anlama, dinleme ve çözüm oluşturması noktasında önemli bir gelişme olmuştur. (Baird, 2004: 17).

Ayrıca 2007 yılında Endonezya'da birçok farklı ülkeden katılım sağlayan insan hakları uzmanları tarafından oluşturulan ve insan hakları hukukunun cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği doğrultusunda uygulanmasını hedefleyen *Yogyakarta İlkeleri* de üzerinde durulması gereken son derece önemli metinler arasındadır. Tüm devletlerin uymak zorunda olduğu uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığını vurgulayan bu ilkeler, bütün insanların cinsel yönelimlerinden ve cinsiyet kimliklerinden bağımsız olarak bu haklardan yararlanabilmeleri adına oluşturulmuştur² (Yogyakarta, 2007).

2 Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, LGBT Hakları Platformu tarafından yayınlanan "Yogyakarta İlkeleri Işığında 1982 Anayasası" isimli çalışma, esin kaynağı olmuştur (Lambadaistanbul, 2009).

IV. SENDİKAL HAREKETİN LGBTİ MÜCADELESİNİ İÇERME GEREKLİLİĞİ

Eşcinseller çalışma yaşamında ayrımcılığın birçok farklı türüyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Eşitsizlik, taciz, homofobi, transfobi, maruz kaldıkları ayrımcılık unsurlarından bazılarını oluşturmaktadır. LGBTİ bireylerin işe alınmamaları ya da cinsiyet kimlikleri nedeniyle işten atılmaları sıklıkla karşılaşılan hak ihlalleri arasında yer almaktadır. Yasal düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle hukuki zeminde de haklarını arayamamaları bu ihlallerin ortaya çıkardığı mağduriyeti çok daha önemli boyutlara taşımaktadır. Belirtmek gerekir ki tüm çalışanların ayrımcılık karşısında korunması önemli bir husustur. Ayrıca LGBTİ çalışanlara karşı ortaya konulan ayrımcılık da diğer ayrımcılık türleri kadar önemli ve kabul edilemezdir. Özellikle birçok haktan mahrum kalan LGBTİ bireylerin, bu yönde sendikal hareket tarafından korunması son derece önemlidir. LGBTİ haklarının bir insan hakkı olması ve bu hakkın korunması adına sendikal faaliyetin önemi, üzerinde durulması gereken konular arasındadır (KaosGL, 2014b: 11-12).

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı sendikal hakların önemli bir parçasıdır. LGBTİ bireylerin hak mücadelelerini verebilecekleri platformların oluşturulması da sendikaların önemli görevleri arasındadır (KaosGL, 2014b: 19-21). Dolayısıyla eşcinsel hareketin sendikal hareketten beklentisi, eşitlik ilkesi ve ayrımcılığa karşı mücadelenin LGBTİ bireyleri kapsayabileceği bir doğrultuda yükseltilmesidir. Bunun için de özellikle tüzüklere doğrudan bir şekilde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine yönelik ayrımcılık yapılamaz ifadesinin eklenmesi gerekmektedir. Kısacası sendikalar eşitlik ilkesi ve ayrımcılıkla mücadele tanımlarını genişletmek durumundadırlar.

LGBTİ hareket, LGBTİ haklarını insan hakları olarak tanımlamakta ve bu doğrultuda da LGBTİ haklarının aynı zamanda sendikal haklar olduğu ve sendikaların bu hakkın tam anlamıyla kullanılabilmesi için üstlerine düşeni yapmaları gerektiğini, bu anlamda sürekli faaliyetlerin organize edilmesi gerektiğini önemsemektedirler. LGBTİ bireylerin çalışma yaşamlarına ilişkin sorunlara dikkat çekilmesi gerektiği, önemle vurgulanan diğer hususlar arasında yer almaktadır (KaosGL, 2014d: 68). Sendikaların kongre ve konferanslarında LGBTİ eşitliği ve politikalarının gündeme alınması, politikaların olduğu bölgelerde bu politikaların uygulanabilirliğinin sağlanması, toplu iş sözleşmesi metinlerine cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin ayırım yapılamayacağı ibaresinin eklenmesi, iyi örneklerin paylaşımı ve yayılmasına önem atfetmişlerdir. Sendikalar tarafından olumlu eylemlerin geliştirilmesi ve görünürlüğünün artırılması, sendika bültenleri, basın açıklamaları aracılığıyla belirlenen politikaların uygun bir şekilde tanıtımının sağlanması önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Hancıoğlu, 2014: 48; KaosGL, 2014b: 15-16).

Yukarıda belirtilen beklentilere rağmen, sendikal hareket içinde gerçekleşen kimi olumlu gelişmeler sayılmazsa, LGBTİ hareketin sendikal hareket içinde temsili adına gidilmesi gereken çok yol olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Sendikal hareket içinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine yönelik oluşturulan politikalar çok kısıtlı tutulurken, çalışma ilişkilerinin heteronormatif bir yapıya uygun şekilde dizayn edilmesinin sendikalar tarafından dert edinilmemesi LGBTİ bireylerin sendikal mücadele içinde temsilini zorlaştırmaktadır (Altunpolat, 2016).

1. Uluslararası Sendikal Hareket İçinde Heteronormatif Bir Söylem Sorgulaması

Sendikal hareket içinde LGBTİ mücadelesine yönelik duyarlılık, sadece sendikal yapıların ortaya koydukları proje ve faaliyetler üzerinden değil, kurumsal kimlik ve felsefelerinin tanımlandığı metinler üzerinden de sorgulanması gereken bir unsurdur. Dolayısıyla uluslararası sendikal hareket içinde milyonlarca işçiyi temsil eden örgütlerin kendi kurum tüzüklerinde ve kimi belgelerinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği çeşitliliğine ne ölçüde yer verdiklerinin sorgulanması son derece önemlidir. Bu niyet temelinde uluslararası sendikal hareket içinde faaliyet gösteren sendikal yapıların tüzükleri incelenmiş, kimi faaliyet ve belgeleri doğrultusunda LGBTİ hareketin uluslararası sendikal hareket içinde ne denli temsil şansı bulduğu sorgulanmaya çalışılmıştır.

a. Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu

Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) temsil ettiği üye sayısı açısından dünyadaki en büyük uluslararası sendikal örgüt olması nedeniyle bu çalışma açısından incelenmeye ve irdelenmeye değer bir özellik teşkil etmektedir. 2006 yılında birçok farklı anlayıştan kesimin ve farklı geleneklere sahip örgütlerin bir araya gelmesi sonucunda kurulan ITUC, arz ettiği çeşitlilik içeren yapı nedeniyle de son derece önemli bir yere sahiptir (Güler, 2016: 128-138). ITUC genel itibarıyla uluslararası sendikal hareket içinde önemli faaliyet ve politikaların geliştirilmesine öncülük etmekle birlikte özellikle bu çalışmanın konusunun da dahil olduğu belirli alanlarda eleştiriye açık bir duruş ortaya koyabilmektedir. Konuya bu anlamda yaklaşıldığında öncelikli olarak Konfederasyon tüzüğüne incelenmesi yerinde olacaktır.

ITUC örgüt tüzüğüne toplumsal adalet, özgürlük, demokrasi, barış ve eşitlik adına mücadele veren tüm kadın ve erkek işçileri selamlayarak başlamaktadır. Aslında tam da bu noktada, bu denli kapsayıcı bir uluslararası sendikal yapının tüzüğüne girişinde herhangi bir ayırım yapmaksızın, *cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği farkı gözetmeksizin dünyanın tüm işçilerini ve bütün işçilerin mücadelelerini* selamlayarak başlamasının yerinde olabileceği düşünülebilir. Yine Konfederasyon tüzüğüne amaçlar bölümünde benzer bir ifadeye yer verilmekte *çalışan kadın ve erkekler ile bunların aileleri* için toplumsal adaletin sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve özgürlük mücadelesinin sendikal hareketin tarihi görevlerinden olduğu belirtilirken belki de her türlü cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine sahip bireylerin hak mücadelelerine de bu tarihi görev içinde yer vermenin önemli olduğu LGBTİ literatür çerçevesinde söylenebilir. Tüzük içerisinde yer verilen amaçlar bölümünden değerlendirilmeye devam edilirse; sendikal hareketin tüm çalışanları kapsayıcı ve bütün çalışma şekillerine duyarlı hale getirilmesi noktasında geniş bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bu doğrultuda sendikal yapılara ve yönetimlerine kadın katılımının artırılması, yabancı düşmanlığı ve ırkçılıkla mücadele, genç işçilerin sendikal mücadele içinde haklarının korunması, göçmen işçilerin ve engelli işçilerin sorunlarına yönelik dayanışmanın oluşturulması konularına değinilmesine rağmen, yine bu doğrultuda LGBTİ bireylerin sendikal hareket içindeki temsili ve hak mücadelelerine ilişkin bir amaç belirtilmemiştir (ITUC, 2006: 1-7).

Konfederasyona delege ve temsilci gönderilmesi aşamasında ve örgüt yöneticilerinin belirlenmesinde de kadın ve erkek kotaları arasında adaletli bir dağılım yapılmaya çalışılmasına rağmen LGBTİ bireylerin Konfederasyon içinde temsillerini kolaylaştıracak yapısal bir kaide konulmamıştır (ITUC, 2006: 11). Ancak bütün bu eleştirilere rağmen belirtmek gerekir ki Konfederasyon tüzüğüne amaçlar bölümünde bütün emekçilerin hak ve çıkarlarının onur, adalet ve güvenlik koşullarında savunulması ve geliştirilmesi hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca toplumsal alanda ve çalışma ilişkilerinde her türlü ayrımcılıkla mücadele edileceği dile getirilirken bu detaylı tanımlamada cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin ayrımcılıkla da mücadele edileceği vurgulanmıştır (ITUC, 2006: 7). Ancak bu doğrultuda kapsayıcı bir ifadeye sadece Konfederasyon tüzüğüne bir yerinde rastlanması, özellikle sendikal temsil noktasında bu detaylandırmanın ihmal edilmiş olması tartışmaya açık bulunmuştur.

Konfederasyon'un diğer belgelerinde de benzer ifadelerle rastlamak mümkündür. Konfederasyon programı ve ilkelerinde de yukarıda yapılan tartışmaların birebir yansımaları bulunmaktadır. Bununla birlikte Konfederasyon'un internet sitesi incelendiğinde konular başlığı altında önem verilen konular listelenirken, bu konular arasında çocuk işçiliği, zorla çalıştırma, ev işçiliği, küresel ekonomi, AIDS, insan hakları ve sendikal haklar, göç, kadın ve genç işçi sorunlarının öne çıktığı görülmektedir. Buna rağmen cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin sorunlara Konfederasyon'un temel gündemleri arasında rastlanamamaktadır. ITUC tarafından yayınlanan cinsiyet/toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin broşür ve dokümanlarda da eşitlik anlayışının daha çok heteronormatif bir söylem beraberinde ikili cinsiyet rejimine uygun bir şekilde ortaya koyulduğu görülmektedir. ITUC tarafından yayınlanan "Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak" adlı rehberde, cinselliğin Konfederasyon için ne ifade ettiği belirtilmeye çalışılmıştır. Bu ifadelerde sendikal faaliyet içerisinde yer alan cinsiyet perspektifinin kadınların temel sorunlarına yönelik bir çö-

züm anlayışından çok daha fazlası olması gerektiği belirtilirken, bu doğrultuda kadınlar için özel programlar uygulanması, üretilen projelere kadınların dahil edilmesi, kurumsal dokümanlarda kadın sorunlarına ilişkin gündemlere yer verilmesi, kadın konferanslarının düzenlenmesi üzerinde durulmuştur (ITUC, 2008: 11). Kısacası cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin çeşitliliği üzerinde bir eşitlik tanımına gidilmemiştir. Belirtmek gerekir ki bütün dünyada kadın sorunlarının çok ciddi seviyelerde olduğu, kadınların çalışma yaşamı içinde ciddi ayrımcılıklarla karşı karşıya kaldıkları yadsınamaz bir gerçektir. ITUC de yayınladığı dokümanlar aracılığıyla bu soruna ve önemine dikkat çekme çabası içerisinde böyle bir dili tercih etmektedir. Ancak sebebi ne olursa olsun temsil ettiği işçi sayısı anlamında dünyadaki en büyük uluslararası sendikal örgüt olma özelliği taşıyan bir konfederasyonun çok daha geniş bir eşitlik vurgusu ile sorunları detaylandırması yerinde olacaktır.

b. Dünya Sendikalar Federasyonu

Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU)'na da uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bir sendikal üst örgüt olması nedeniyle çalışma içerisinde yer verilmesi anlamlı bulunmuştur. WFTU her ne kadar ITUC kadar geniş bir üye kitlesine sahip olmasa da tarihsel süreç içerisinde uluslararası sendikal hareketin şekillenmesinde son derece önemli görevler üstlenmiştir. Hem bu nedenler hem de WFTU'nun uluslararası sendikal hareket içinde faaliyet gösteren iki üst örgütten biri olması nedeniyle bu çalışma içinde incelenmesi uygun görülmüştür. Belirtmek gerekir ki WFTU tüzüğü incelendiğinde ITUC'ye benzer bir heteronomatif söylemin WFTU'da da hakim olduğu sezilebilmektedir.

Öncelikle WFTU, tüzüğünün giriş bölümünde demokratik esaslar doğrultusunda faaliyet gösteren, sınıf esasına dayalı "*bütün işçilerin*" hak ve çıkarları adına mücadele eden bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Bu söylem doğrultusunda ITUC'den daha kapsayıcı bir temsil alanını işaret ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Federasyon tüzüğünde belirtilen bu kapsayıcı ifadeye birçok farklı bölümde de yer verilmiştir. Örgüt, sömürünün her türüsüne karşı "*tüm işçilerin*" yaşam ve çalışma koşullarının garanti altına alınması için mücadeleyi amaçları arasında sayarken, sömürgeciliğe, emperyalizme, karşı mücadelesinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda bütün halkların kendi kaderini tayin hakkını savunduğunu belirtmiştir. Ayrıca enternasyonalist bir zeminde "*bütün insanların*" dayanışma kültürü içinde yer alması gerekliliğinin önemini vurgulamıştır. Ancak her ne kadar tüzük içerisinde *bütün insanlar, tüm işçiler* vurgusu ön plana çıkmışsa da cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin çeşitliliği ve bu bağlamda LGBTİ bireylerin yaşadığı sıkıntılara yönelik doğrudan bir söylemde bulunulmamıştır (WFTU, 2011: 5-6). Amaç bölümünde dikkat çeken noktalardan birini de cinsiyetçiliğe yapılan vurgu oluşturmuştur. İrkçılığın, cinsiyetçiliğin ve diğer tüm ayrımcılık formlarının ortadan kaldırılması Federasyon amaçları içinde sayılmıştır. Bu noktada yapılan söylemde diğer bölümlerdeki kapsayıcılık vurgusu da göz önüne alındığında genel anlamda cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri doğrultusunda yapılan ayrımcılığın da bu ifadeye dahil edilebileceği düşünülmektedir. Ancak cinsiyetçiliğin literatürde sıklıkla kadınlara yönelik ayrımcılık olarak algılanması nedeniyle bu ifadenin de her türlü cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadele noktasında genişletilmesinin yerinde olabileceği düşünülmektedir (KaosGL, ts: 10; WFTU, 2011: 7). Belirtilen bu bulgular haricinde WFTU tüzüğünde LGBTİ bireylerin karşı karşıya kaldığı sorunların çözümüne dair herhangi bir doğrudan ifade ve niyete yer verilmemiştir. Ayrıca WFTU'nun 2008 yılında Lisbon'da gerçekleştirilen Konferansı'nda Federasyon talepleri sıralanırken ayrımcılıkla mücadele hususu da gündeme getirilmiştir. Ancak konuyla ilgili olarak, kadınlara, gençlere, göçmenlere, vb. karşı her türlü ayrımcılık formlarıyla mücadele edileceği deklere edilmiştir (WFTU, 2011: 52). Bu bağlamda da cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği nedeniyle karşı karşıya kalınan ayrımcılık türlerine atf yapılmamıştır.

c. Avrupa Sendikalar Konfederasyonu

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) gerek uluslararası sendikal hareketin şekillenme-

sinde gerekse bölgesel stratejik konumu itibarıyla son derece önemli bir bölgesel örgüt olarak faaliyet göstermektedir. Avrupa'da çok geniş üye kitlesine sahip olan Konfederasyon 39 ülkeden 89 ulusal sendikal örgütü temsil etmektedir. ETUC bu çalışma bağlamında değerlendirilecek olursa diğer uluslararası sendikal örgütlere oranla cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği noktasında çok daha hassas ve duyarlı bir yapı sergilemektedir. Konfederasyonun tüzük, belge ve faaliyetleri incelendiğinde bu duyarlı yapının ilgili belge ve eylemlere yansıdığı da görülmektedir.

ETUC'un tüzüğü incelendiğinde özellikle ITUC ve WFTU'a göre çok daha geniş bir mücadele zemininden bahsettiği anlaşılmaktadır. Tüzüğün giriş bölümünde Konfederasyon'un mücadele alanlarının detaylı bir şekilde sıralandığı görülmektedir. Bu doğrultuda politik özgürlüklerin genişletilmesi ve demokrasi, insan haklarına ve sendikal haklara saygı, sürdürülebilir gelişme herkes için özgürce seçebileceği ve insan onuruna yakışır bir iş sağlanması, yaşam ve çalışma koşullarının geliştirilmesi ilk etapta göze çarpan amaçlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Konfederasyon tarafından her türlü ayrımcılığa karşı mücadele geniş bir zeminde tanımlanmış ve amaç olarak belirlenmiştir. Bu tanım içerisinde ETUC diğer uluslararası örgütlerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bu doğrultuda ayrımcılıkla mücadele alanını geniş tutan Konfederasyon cinsiyete, yaşa, renge, ırka, ulusal kimlik, din, felsefi inanç, politik görüş ve en önemlisi *cinsel yönelime* dayalı her türlü ayrımcılıkla mücadeleyi prensipleri arasında belirlemiştir (ETUC, 2015: 6). Belirtmek gerekir ki bu denli geniş bir tanımlama ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın da bu tanımlama içinde yer alması beraberinde diğer sendikal yapıların tüzüklerine yönelik getirilen eleştirileri de haklı bir zemine oturtmaktadır.

ETUC'nin LGBTİ hak ve özgürlüklerine ilişkin faaliyetleri sadece ifadeler boyutuyla sınırlı kalmamış, sendikal hakların LGBTİ harekete yansımalarıyla ilgili Avrupa çapında ilk sendika konferansı ETUC tarafından düzenlenmiştir. 28-30 Ocak 2008 tarihinde Eşitliği Çoğaltma adıyla düzenlenen bu konferansta yayınlanan rapor aracılığıyla sendikalarda LGBTİ harekete ilişkin farkındalığın artırılması, LGBTİ hakları ile sendikal haklar arasındaki bağlantının öneminin vurgulanması, toplu sözleşme görüşmelerinde LGBTİ bireylerin haklarının da gözetilmesi, LGBTİ bireylerin eşitliğine ilişkin vurguların ve kabullerin örgütlerin normatif belgelerine yansıtılması, bu doğrultuda STK'lar ve sendikaların işbirliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (KaosGL, 2014b: 8-9). Ayrıca Konfederasyon internet sitesi incelendiğinde ITUC ve WFTU'nun aksine gündem konularının çok daha geniş bir şekilde belirlendiği görülmüştür. Bu geniş konu silsilesi içinde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı başlığı altında lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel haklarına ayrı bir yer açıldığı tespit edilmiştir. ETUC bu başlık altında listelediği faaliyet raporlarında eşitliğin genişletilmesi ve LGBTİ haklarının ve sorunlarının da bu genişletilmiş eşitlik mücadelesi zemininde sendikal hareket içinde yer alması adına birçok girişimde bulunmuştur.

d. Küresel Sendika Federasyonları

Küresel Sendika Federasyonları (GUF) sektörel anlamda faaliyet gösteren uluslararası sendikal örgütlerdir. Bu örgütler her ne kadar bağımsız bir yapıya sahip olsalar da ITUC ile yakın ilişki içindedirler (Uçkan, 2014: 18; Güler, 2016: 152) GUF'ların sayıları her geçen gün azalmakta fakat temsil ettikleri işçi sayısı artış göstermektedir. Ayrıca üretim yapısında yaşanan dönüşümler ve federasyonlar arasında yaşanan birleşmeler sonucunda çok endüstriyel ve çok meslekli bir hal almaktadırlar. Hala faaliyet gösteren 9 GUF bulunmaktadır (Tokol, 2014: 34). Belirtmek gerekir ki hem üye sayılarının çokluğu hem de yapısal özellikleri nedeniyle bu çalışmada irdelenmesi faydalı görülmüştür.

GUF'lar içinde önemli federasyonlardan biri olan *İnşaat ve Ağaç İşçileri Enternasyonal* (BWI), tüm işçilerin bağımsız, güçlü ve demokratik sendikalar aracılığıyla düzenli bir işe, adil ücrete ve sağlıklı ve güvenli çalışma ve yaşam koşullarına erişebileceğini belirtmiştir. Sendikal hakların insan hakları olduğunu vurgulayan BWI, bu hakların ancak adalet, eşitlik ve demokrasi temelinde geliştirilebileceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda insan hakları ve sendikal hakları korumak ve geliştirmeyi, sendikaların güçlendirilmesini, istihdamın artırılmasını amaçları arasında sayan Federasyon çalışma ve sendika hakkının, insan onuruna yakışır ücretlerin kadın ve erkekler için

garanti altına alınmasına önem atfetmiştir. Vizyon ve hedeflerinde kimi noktalarda kapsayıcı bir tanımlamaya yönelmesine rağmen, Federasyon genel itibarıyla ikili cinsiyet rejimine uygun bir söylemi tercih etmiştir (BWI, 2013: 2). Ayrıca BWI 2014-2017 yılları arasında belirlediği önceliklerini listelerken bu öncelikler arasına haklar başlığını koymuş ve bu başlık içinde cinsiyet eşitliğine yer vermiştir (BWI, 2013: 16). Cinsiyet eşitliği başlığı altında ise kadın haklarının geliştirilmesi ve korunmasına, faaliyet gösterilen sektörde sendikalı kadın sayısının artırılmasına, karar mekanizmalarına kadınların katılımının teşvik edilmesine önem verildiği belirtilmiştir (BWI, 2016). Kısacası BWI içerisinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğiyle ilgili ayrımcılığa ve LGBTİ bireylerin hak ve çıkarlarına ilişkin herhangi bir doğrudan ifadeye rastlanmamıştır.

Benzer bir durum *Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ)* için de geçerlidir. IFJ tüzüğünde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilgili ifadelerle hiç yer vermezken özellikle delege seçiminde cinsiyet eşitliğini gözettiğini belirtirken bu bağlamda kadın ve erkek delegelerin adil bir şekilde dağılması gerekliliği üzerinde durmuştur (IFJ, 2016).

Diğer önemli bir GUF olan *Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu (ITF)* tüzüğü incelendiğinde ise tüzüğün giriş bölümünde Federasyonun sendikal anlayışının sömürgecilğe, emperyalizme, saldırganlığa ve *her türlü* ayrımcılığa karşı şekillendiği belirtilmiştir. Ayrımcılık türleri geniş tutulurken bu tanım içinde cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa da yer verilmiştir (ITFE, 2014: 1).

196 | Tüzüğünde ayrımcılık tanımını geniş tutan küresel federasyonlardan biri de *Uluslararası Sanat ve Eğlence İttifakı'na (IAEA)* bağlı bir şekilde faaliyet gösteren *Uluslararası Aktörler Sendikası Federasyonu (FIA)* olmuştur. FIA tüzüğünde cinsiyete, ırka, renge, etnik veya sosyal kökene, genetik özelliklere, din veya inanca, politik düşünceye, ulusal azınlıklara, engelliliğe, yaşa, “*cinsel yönelime ve cinsiyet kimliğine*” dayalı herhangi bir ayırım gözetmeyeceğini deklere etmiştir. Tüzüğünde cinsel yönelime değinen birçok sendikal yapının cinsiyet kimliğine ayrıca yer vermemesine rağmen IFA'nın her ikisini de ayrıca ifade ettiği dikkat çekmiştir. Bunun yanında belirtmek gerekir ki bu Federasyon özel gündem konuları arasında LGBTİ hakları için ayrı bir başlık da oluşturmuştur (FIA, 2016: 2).

Benzer şekilde *Uluslararası Sendika Ağı (UNI)*'de tüzüğünde cinsel yönelim ifadesini kullanmıştır. Ancak UNI cinsel yönelim nedeniyle ayrımcılığın reddine, küresel ekonomiye toplumsal bir boyut kazandırılması başlığı altında yer vermiştir. Buna karşın sendikal birlikteliğin oluşturmasına ilişkin söylemlerinde ırk, inanç ve etnisite farkı gözetmeksizin mücadele verileceğini teyit ederken, eşitlik tanımını beklenen düzeyde geniş tutmamıştır. Ayrıca federasyon cinsiyet eşitliğini temel amaçları içinde sayarken, cinsiyet eşitliğine ilişkin tanımını ikili cinsiyet rejimi üzerinden kurgulamıştır (UNI, 2016a; UNI, 2016b: 3).

Önemli GUF'lar arasında yeralan *INDUSTRIALL* da tüzüğünde ayrımcılıkla mücadele alanını geniş tutan ve cinsel yönelim nedeniyle ayrımcılıkla mücadeleye yer veren federasyonlar arasında yer almıştır. Ancak Federasyon tüzüğünün amaç bölümünün başında özgür, demokratik ve bağımsız sendika tanımını yaparken bu yapılanmanın metal sektöründeki tüm kadın ve erkek işçiler için hedeflendiğini belirtmek suretiyle ikili cinsiyet rejimine uygun bir ifadeye yer vermiştir (INDUSTRIALL, 2016).

LGBTİ hak ve mücadelelerine ayrıntılı bir şekilde önem veren sendikal yapılardan biri de *Kamu Hizmetleri Enternasyonalidir (PSI)*. PSI tüzüğünde eşitlik ve farklılıkları ayrı bir başlık altında toplarken, oldukça geniş bir şekilde eşitlik, adalet ve ayrımcılıkla mücadele anlayışını ortaya koymuştur. PSI tüzüğünde cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla mücadeleye ayrıca değinirken, medeni durumun da ayrımcılık nedeni olamayacağını belirtilmesi dikkat çeken unsurlar arasında yer almıştır. Kısacası PSI, LGBTİ hak ve özgürlüklerinin sendikanın temel mücadele alanları arasında yer aldığını tüzüğü aracılığıyla da belirginleştirmiştir. Bunun yanında sendika LGBTİ bireylerinin hak ve özgürlük mücadelelerini ayrı bir başlık altında federasyon gündemine de almıştır. LGBTİ aktivistler için bir komisyon da oluşturan PSI, bu doğrultuda düzenlenen konferanslar aracılığıyla LGBTİ bireylerin hak mücadelelerinin kamu sektöründe sürdürülebilmesi için olumlu katkılar sağlamaktadır. Ayrıca birçok uluslararası LGBTİ örgütle de iletişim içinde

olan PSI, yayınladığı bildirimler ve dokümanlarla LGBTİ mücadelesinin bir sendikal mücadele konusu olduğunu sıklıkla dile getirmektedir. Homofobi ve transfobi ile mücadele de federasyonun önemli gündemi arasında yer almaktadır (PSI, 2013: 1-4; PSI, 2016).

Konuyla ilgili olumlu düzenlemelere sahip olan GUF'lardan bir diğeri ise *Eğitim Enternasyonalidir (EI)*. Federasyon tüzüğünde PSI ile birebir aynı söylemlere sahip olan EI, özellikle 1998 yılından beri LGBTİ mücadelesine ayrı bir önem atfetmektedir. Federasyon cinsel çeşitlilik başlığı altında oluşturduğu gündem maddesi paralelinde çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır. Bu doğrultuda diğer uluslararası ve ulusal LGBTİ örgütlerin yanı sıra PSI ile de yakın temas içinde çalışmakta ve konuyla ilgili ortak araştırmalar gerçekleştirmektedirler. İki federasyon LGBTİ hak ve çıkarlarıyla ilgili birçok ortak konferans da düzenlemiştir. Ayrıca 2004 yılında oluşturdukları *EI-PSI GLBT Forum* aracılığıyla iki federasyonun da yönetim kurullarında danışman organ olarak görev yapan bir yapının oluşmasını sağlamışlardır (EI, 2011: 1; EI, 2016). Kısacası GUF'lar içinde birçok örgüt tüzüklerinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadeleye atf yaparken, bu federasyonlar içinden FIA, EI ve PSI konuya ayrı bir önem atfetmiş ve LGBT mücadelesine özel bir alan açmışlardır.

SONUÇ

Sendikal hareket özellikle batıda LGBTİ harekete tamamen kayıtsız değildir. LGBTİ hareketin sendikal mücadele üzerinde de ifadesini bulabilmesi için gerçekleştirilen çeşitli faaliyetlerin bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bazı sendikalar çeşitli kararlarında ve/veya tüzüklerinde bu hassasiyeti ortaya koyabilmektedirler. Kimi sendikalar ise bu doğrultuda kotalar oluşturmaktadır. Ancak yine de ikili cinsiyet rejimine dayalı baskın anlayıştan sendikal hareketin sıyrılmakta zorlandığını söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, heteronormatif bir bakışın sendikal hareket içinde ne denli hakim olduğu sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda her ne kadar eylem ve faaliyetler noktasında kısmen daha açık bir sendikal anlayış mevcut olsa da uluslararası sendikal örgütlerin birçoğunun kurumsal belgelerinde ve tüzüklerinde farkında olarak veya olmaksızın bu heteronormatif söylemi muhafaza ettiği görülmüştür. Uluslararası sendikal yapıların tüzük ve diğer belgelerinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ifadeleri özellikle aranmış; ancak örgütlerin sadece bir kısmının bu ifadelere doğrudan yer verdiği tespit edilmiştir. Belirtmek gerekir ki bu durum kapsayıcı bir çoğulculuk düşüncesini, çeşitliliklerin sendikal hareket içine dahil olma problemini beraberinde getirmektedir.

GUF'lar içinde cinsel yönelim ve/veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığın önlenmesi konusuna daha çok yer verilmesine karşın sadece FIA, PSI ve EI'nın internet sitelerinde belirtilen konular alanında, LGBTİ bireylerin hak mücadelelerine ilişkin özel ve ayrı bir gündem maddesi oluşturdukları görülmüştür. Bu durum da tüzük ve bazı belgelerinde ilgili kavramlara yer veren sendikal yapıların dahi daha geniş bir eşitlik, adalet ilkesi ve ayrımcılık yasağı tanımı oluşturulmalarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Kısacası uluslararası sendikal hareket içinde *LGBTİ'ler için üretilen proje ve kimi faaliyetlerde bir dahiliyet, normatif zeminde bir haricilik ve en önemlisi genel anlamda bir samimiyet problemi* görülmektedir. İçinde bulunulan dönemde sendikalara ilişkin temsil krizinin neden ve sonuçlarının da tartışıldığı düşünülürse aslında bu samimiyet problemi işçi sınıfı mücadelesinin birçok alanda yaşadığı olumsuzlukları daha anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla hiçbir ayırım gözetmeksizin, hakim anlayış çerçevesinde farklı nedenlerle dezavantajlı duruma düşen tüm kesimleri kapsayacak şekilde bir sendikal hareketin örülmesi, bütüncül bir işçi sınıfı mücadelesi açısından son derece önemlidir³.

3 Çalışmanın nasıl bir çerçevede ilerlemesi gerektiğinin tespit edilmesinde ve LGBTİ hareketinin sendikal harekete ilişkin genel serzenişlerinin daha somut bir şekilde tespit edilmesinde KaosGL aktivisti sayın Remzi Altunpolat ile gerçekleştirilen görüşme belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

- AC (2014) *Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelli Ayrımcılıkla Mücadele: Avrupa Konseyi Standartları*, Strasbourg: Avrupa Konseyi Yayıncılık.
- Altunpolat, Remzi (2014) “Heteronormatif Eğitime Karşı LGBTİ Hareketinin Politik Pedagojisi”, KaosGL, (<http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=15720> ,Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- Altunpolat, Remzi (2016) “Çalışma Yaşamında LGBTİ'lere Yönelik Ayrımcılık Üzerine Derkenar”, KaosGL, (<http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=21991> , Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- Aydın, Oya (2014) “Çalışma Hukukunda Cinsel Yönelim Ayrımcılığı”, *Sendikalarımızı İstiyoruz*, Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Baird, Venessa (2004) *Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller*, Çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bayraoğlu, Yener (2011) “Stonewall'dan Onur Yürüyüşüne...”, *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı: 65-66, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Butler, Judith (2014) *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Çev. Başak Ertür, 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- BWI (2013) *BWI Strategy Plan 2014-2017: Statutory Documents*, BWI, Bangkok.
- BWI (2016) Gender Equity, (<http://www.bwint.org/default.asp?Issue=Gender%20Equity%20and%20Youth&Language=EN> , Erişim Tarihi: 24.07.2016).
- Cervulle, Maxime ve Robert Rees (2015) *Homoexoticus: Irk, Sınıf ve Queer Eleştiri*, Çev. Alkım Yalın, İstanbul: EKS Libris.
- EI (2011) Constitution of Education International, (https://www.ei-ie.org/en/websections/content_detail/5320 , Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- EI (2016) Rights and Equality: Sexual Diversity, (https://www.ei-ie.org/en/websections/content_detail/3276 , Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- 198 | Erol, Ali (2011) “Eşcinsel Kurtuluş Hareketinin Türkiye Seyri”, *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*, Sayı: 65-66, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ETUC (2015) *ETUC Constitution*, ETUC, Paris.
- Göregenli, Melek (2009) “Gruplararası İlişki İdeolojisi Olarak Homofobi”, *Anti-Homofobi Kitabı*, Ankara: KaosGL.
- Foucault, Michel (2007) *Cinselliğin Tarihi*, 2. Basım, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güler, Ceyhan (2016) *Dünden Bugüne Uluslararası Sendikal Hareket*, Notabene, Ankara.
- Hancıoğlu, Furkan (2014) “Sendikal Mücadele ve LGBTİ Hareketi Üzerine”, *LGBT Kültür Yaşam Dergisi*, Dosya: *Sendikal Mücadele*, Sayı:140, KaosGL, Ankara.
- IFA (2016) Constitution, (http://fia-actors.com/fileadmin/user_upload/Pages/Documents/2015/FIA_Constitution_2012__2015__en.pdf , Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- IFJ (2016) Constitution 2013-2016: Approved by IFJ World Congress- Dublin Ireland, June 2013 (<http://www.ifj.org/about-ifj/statutes/constitution/> , Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- INDUSTRIALL (2016) Statutes of INDUSTRIALL Global Union, (<http://www.industriall-union.org/about-us/statutes-of-industriall-global-union>, Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- ITF (2014) *Constitution of International Transport Workers' Federation*, Sofia: ITF.
- ITUC (2006) *Constitution & Standing Orders: Congress, General Council, Executive Bureau*, Brussels: ITUC.
- ITUC (2008) *Achieving Gender Equality: A Trade Union Manual*, Brussels: ITUC.
- Jackson Stevi- Scott Sue (2012) *Cinselliği Kuramsallaştırmak*, Çev. Selen Serezli, Ankara: Notabene Yayınları.
- Jeffreys, Sheila (2003) *Unpacking Queer Politics: A Lesbian Feminist Perspective*, Cambridge: Polity Press.
- KaosGL (2013) *LGBT Öğrencileri Aile ve Okul Kısacasına Karşı Nasıl Korunmalı*, Haz. Yasemin Şafak, Ankara: KaosGL.

- KaosGL (2014a) *Sendikalarımızı İstiyoruz*, Ankara: KaosGL.
- KaosGL (2014b) *LGBT'ler için Sendikalarda Eşitliği Çoğaltmak*, Ankara: KaosGL.
- KaosGL (2014c) *LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*, Ankara: KaosGL.
- KaosGL (2014d) *Sendikalarımızı İstiyoruz*, Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- KaosGL (2015) *Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı İçin LGBT Hakları El Kitabı*, Ed. Murat Köylü, Ankara: KaosGL.
- KaosGL (2016) *LGBT Öğrencileri Aile ve Okul Kışkıracı Karşı Nasıl Korunmalı*, Ankara: KaosGL.
- KaosGL (ts.) *Sık Sorulan Sorular*, Ankara: KaosGL.
- Kaya, Pir Ali (2014) *Çalışma Hukukunda Eşitlik ve Ayrımcılık: Karşılaştırmalı Teorik Bir Bakış*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Lambdaİstanbul (2009) *Yogyakarta İlkeleri İşğında 1982 Anayasası*, Lambdaİstanbul LGBT Dayanışma Derneği, İstanbul.
- Ojakangas, Mika (2016) "Platon'un Devlet Irkçılığı Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak", *Biyopolitika: Platon'dan Arndt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri*, Ed. Onur Kartal, Cilt. 1, Ankara: Notabene Yayınları.
- PSI (2013) *ISP- Americas LGBT Regional Committee Meeting*, Sao Paulo, (http://www.world-psi.org/sites/default/files/en_report_comite_lgbt_regional_meeting_2013_0.pdf, Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- PSI (2016) Issues: LGBT Workers, <http://www.world-psi.org/en/issue/lgbt> (25.07.2016).
- Sarıtaş, Ezgi (2016) "Normativite, Kırılganlık ve Yas Judith Butler'in Düşüncesinde Biyopolitikanın Yeri", *Biyopolitika: Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*, Ed. Onur Kartal, Cilt.2, Ankara: Notabene Yayınları.
- Tokol, Aysen (2014) *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*, Bursa: Dora.
- Travelet, Françoise (2013) "Dünyanın Tüm İşçileri Oynaşınız!", *Queer Tahayyül*, der. Sibel Yardımcı- Özlem Güçlü, İstanbul: Sel.
- Uçkan, Banu (2014) "Uluslararası İşçi Örgütlerinin Tarihsel Gelişimi, Faaliyetleri ve Üye Yapıları", *Uluslararası Sosyal Politika: Teorisi, Uluslararası Çalışma Normları ve Güncel Gelişmeler*, Ed. Pir Ali Kaya, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- UNI (2016a) UNI Statutes, (http://uniglobalunion.org/sites/default/files/imce/en_statutes.pdf Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- UNI (2016b) Gender Equality in the EU Audiovisual Sector, (http://www.uniglobalunion.org/sites/default/files/files/news/en_screenleafletgender.pdf Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- Yardımcı, Sibel ve Özlem Güçlü (2013) *Queer Tahayyül*, İstanbul: Sel.
- Yogyakarta (2007) *Yogyakarta Principles*, (http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.pdf, Erişim Tarihi: 25.07.2016).
- WFTU (2011), *Constitution of The World Federation of Trade Unions*, Athens: WFTU.
- WFTU (2011), *Report of Action 2006-2010 Action Speaks*, Athens: WFTU.